

Andrzej DUNAJEWSKI.

Krajowe formy rodziny *Turdidae*.

Die einheimischen Formen der Familie *Turdidae*.

Przez rodzinę *Turdidae* rozumiem skupienie tych gatunków, które SEEBOHM (56) zalicza do podrodziny *Turdinae* rodziny *Turdidae*.

Rodzina ta należy do rzędu *Passeriformes*, będącego jedynym rzędem nadrzędu *Passeres*. Jest ona kosmopolityczna.

W Polsce występują następujące formy tej rodziny:

***Erithacus rubecula rubecula* (LINN.).**

Motacilla Rubecula LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 188; (terra typica: Szwecja).

Wszystkie okazy lęgowe polskie należą do tej formy.

Rudzik jest pospolitym ptakiem gniazdowym w całym kraju, nigdzie jednak nie występuje w bardzo dużych ilościach. W Karpatach zach. i w Tatrach gnieździ się według WODZICKIEGO (78), KOCYANA (37) i SITOWSKIEGO (63) aż do górnej granicy lasu, to samo obserwowałem w Karpatach wschodnich.

Przylatuje w końcu marca i w kwietniu, odlatuje w drugiej połowie września i pierwszej połowie października. Pojedyncze okazy gdzieniedzie zimują.

***Erithacus rubecula tataricus* GROTE.**

Motacilla Rubecula LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 188; (terra typica: Szwecja).

Erithacus rubecula tataricus GROTE 1928, Orn. Monatsber. p. 52; (terra typica: gub. Orenburg).

SNIGIREWSKI (64) przypuszcza, że część ptaków przelatujących wczesną wiosną przez okolice Warszawy, należy do podgatunku *E. r. tataricus*. Z przeglądanych materiałów jeden okaz w Państw. Muzeum Zoologicznem w Warszawie: ♂ 3 III 1921, Wilanów, woj. Warszawa, leg. J. SZTOLCMAŃ, ma tak silną domieszkę szarej barwy w upierzeniu pleców, że może należy do tego podgatunku.

***Cyanosylvia svecica svecica* (LINN.).**

Motacilla svecica LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 187; (terra typica: Szwecja).

Dane dawniejszych autorów, dotyczące podrózniczków, są niezbyt pewne, ponieważ większość z nich nie odróżniała dobrze *C. sv. svecica* od *C. sv. cyanecula*. TACZANOWSKI (73) wzmiankuje, że *C. sv. svecica* trafia się u nas, ale rzadko. Cytowany już przez DOMANIEWSKIEGO (7) okaz w zbiorze Państw. Muzeum Zoologicznego w Warszawie jest niewątpliwie zabity w kraju, nie wiadomo jednak gdzie i kiedy. W Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem jest jeden okaz krajowy, pozatem w kolekcji NATORPA znajdują się dwa okazy niewątpliwie należące do tej formy: ♀ juv. 25 IV 1930 Mysłowice, woj. śląskie; ♀ 12 IV 1932, Mysłowice, woj. śląskie.

Nieraz trafiają się samice z plamką na podgardlu rudą z białem. Niewiadomo czy okazy takie należy uważać za nienormalnie ubarwione *C. sv. svecica* czy *C. sv. cyanecula*.

***Cyanosylvia svecica cyanecula* (WOLF).**

Motacilla svecica LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 187; (terra typica: Szwecja).

Sylvia cyanecula WOLF 1810, MAYER & WOLFS Taschensb. d. deutsch. Vögelk. I, p. 240; (terra typica: Bawaria).

Wszystkie okazy lęgowe polskie należą do tej formy.

Podgatunek ten jest pospolitym ptakiem gniazdowym w całym kraju. W okolicach wschodnich jest miejscami bardzo liczny, w zachodnich nieco mniej liczny ale nigdzie nie jest rzadki. Nie gnieździ się tylko w górach, lecz był tam obserwowany w czasie przelotów.

Przylatuje w kwietniu, odlatuje w sierpniu. Ptaki z okolic północnych ciągną u nas jeszcze w wrześniu.

***Luscinia luscinia* (LINN.).**

Motacilla Luscinia LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 184; (terra typica: Szwecja).

Słowik szary występuje w całej Polsce za wyjątkiem okolic połudn.-zach., Karpat i Tatr. Według danych KOLLIBAYA (38,) NATORPA (46), PAXA (51), BECHERA (2) na Śląsku jest ptakiem regularnie przelatującym; w czasie przelotu wiosennego nieraz zatrzymuje się na dłuższy okres czasu. W woj. krakowskim jest według WODZICKIEGO (77) pospolitym ptakiem gniazdowym. Odnośnie woj. kieleckiego dane są sprzeczne. TACZANOWSKI (73) podaje: „...niema go wcale... w całej prawie gub. Kieleckiej i Radomskiej...”, natomiast KATIN (33) uważa go za ptaka licznie gnieźdzącego się w gub. kieleckiej. ZEDLITZ (80) spotkał go raz koło Kielc. Według ustnych danych B. KREZMERA i M. MAŚLÓWSKIEGO nie był zupełnie obserwowany w pow. zawierciańskim, brak go również w pow. włoszczowskim (12). Wobec tego należy przyjąć, że, przynajmniej w południowo-wschodnich okolicach woj. kieleckiego gatunek ten nie gnieździ się.

***Luscinia megarhynchos megarhynchos* BREHM.**

Luscinia megarhynchos BREHM 1831, Handb. Naturg. Vög. Deutschl. p. 355; (terra typica: Niemcy).

Wszystkie polskie okazy należą do tej formy.

W Polsce półn., zach. i środk. słowik rdzawy występuje wszędzie, lecz naogół w niewielu tylko miejscach przekracza Wisłę w kierunku wschodnim. Według HAMMLINGA (23) i KAYSERA (34) w woj. poznańskim jest nielicznym, według NATORPA (44, 45, 47) w woj. śląskim dość liczny ptakiem lęgowym. Według WODZICKIEGO (77) w woj. krakowskim, a według KATINA (53) i moich obserwacji (12) w woj. kieleckim występuje licznie. Również dość liczny jest w okolicach Warszawy. W Małopolsce, według DOMANIEWSKIEGO (6), gnieździ się prawdopodobnie

wszędzie w suchych miejscach, za wyjątkiem gór. KOCYAN (37) podkreśla jego nieobecność w Tatrach.

***Phoenicurus phoenicurus phoenicurus* (LINN.).**

Motacilla Phoenicurus LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 187; (terra typica: Szwecja).

Wszystkie okazy polskie lęgowe i przelotne należą do tej formy.

Pleszka jest ptakiem lęgowym w całym kraju, nigdzie jednak nie występuje licznie. Dokładna granica rozmieszczenia pionowego nie jest znana, w każdym razie gnieździ się w całym pasmie Karpat nie wychodząc ponad górną granicę lasu.

Przylatuje w drugiej połowie kwietnia i pierwszej połowie maja, odlatuje w drugiej połowie września i pierwszej października.

***Phoenicurus ochruros ater* (BREHM).**

Motacilla Ochruros S. G. GMELIN 1774, Reise d. Russland III, p. 101; (terra typica: góry Persji).

Ruticilla atra BREHM 1831, Handb. Naturg. Vög. Deutschl. p. 365; (terra typica: Niemcy).

KLEINSCHMIDT (36) i JORDANS (30) zwrócili uwagę na to, że kopciuszkę hiszpańską są różne od środkowo-europejskich. JORDANS (l. c.) odrzuca wogóle nazwę GMELINA *gibraltariensis* używaną dotychczas dla wszystkich europejskich ptaków, ponieważ została ona nadana ptakom przelotnym, co do których nie wiadomo skąd pochodzą. Autor ten dla niemieckich ptaków używa nazwy BREHMA *ater*, hiszpańskim zaś nadaje nową nazwę *aterrimus*. STRESEMANN (68) używa dla ptaków środkowo-europejskich nazwy BREHMA, natomiast MOLINEUX (43) nazywa hiszpańskie *aterrimus* JORD. a środkowo-europejskie *gibraltariensis* GM. Ponieważ ptaki niemieckie zostały pierwsze odróżnione przez BREHMA pod nazwą *ater*, nazwa ta musi być dla nich zachowana, jak również nie ma powodu by zupełnie usuwać nazwę *gibraltariensis*, która pozostaje dla ptaków hiszpańskich.

Wszystkie krajowe okazy należą do formy środkowo-europejskiej.

Kopciuszek jest niewątpliwie stosunkowo niedawnym nabytkiem naszej fauny. Dokładne stwierdzenie, kiedy ten ptak rozszerzył granice swego gniazdowania na ziemi Polski jest o tyle trudne, że już w początkach ubiegłego stulecia, a więc w czasie, w którym rozpoczyna się praca faunistyczna w Polsce, kopciuszek znany był naszym faunistom zresztą jako ptak, którego liczba ulega z roku na rok zwiększeniu. ZAWADZKI w r. 1840 (79) pisze o nim: „In gebirgigen und flachen Gegenden, auf Thürmen, Häusern, Kirchen, Mauern, Felsen. In den Karpathen bis über die Holzregion hinauf. Ein Zugvogel der von Jahr zu Jahr häufiger wird”. PIETRUSKI (52) umieszcza go w spisie ptaków Galicji. Według DZIEDUSZYCKIEGO (13): „U nas w zachodniej części pospolitsza, choć jest na całym podgórzu i idzie wysoko w góry. Na zimę odlatuje”. Dane te dotyczą Małopolski. Wogóle wszyscy dawniejsi autorzy (SCHAUER 59, WODZICKI 77, 78, SCHAITTER 58, JACHNO 27, 28, KARLIŃSKI 31, KOCYAN 37) podają kopciuszka, jako ptaka gniazdowego Małopolski, to też w roku 1915 DOMANIEWSKI (6) pisze: „W Galicji wszędzie pospolity, zarówno na równinach jak i w górach”.

Co się tyczy środkowej Polski, to TACZANOWSKI (72) pisze: „U nas znajduje się tylko w okolicy skalistej razem z drozdem skalnym i opocznikiem czarnogłowym; to jest zaczawszy od Częstochowy i Kielc aż do granicy południowo zachodniej Królestwa. Jest tam nierównie pospolitsza od dwóch wyżej wymienionych ptaków; w innych okolicach Królestwa Polskiego nigdy się nie pokazuje, prócz tylko miasta Warszawy gdzie kilka par się wywodzi po dużych składach drzewa, znajdujących się w różnych punktach miasta”. To samo pisze TACZANOWSKI (73) w kilka lat później. Zaznaczyć tu należy, że kopciuszek z okolic tych znany był już w roku 1862, jak to wynika z pracy SAPALSKIEGO (56), który pisze: „Przebywa w skalistych okolicach; najpospolitszy w Krakowskiem; rzadki koło Kielc i Chęcín“. Jak wynika z wyżej przytoczonych danych TACZANOWSKIEGO, badacz ten nie spotkał kopciuszka w woj. lubelskiem, które, nawiasem mówiąc, znał bodaj najlepiej ze wszystkich części Polski. W tej części Polski po raz pierwszy obserwował kopciuszka TARNANI (74) w roku 1896. Oto co pisze on w tej sprawie: „Kopciuszka spotkałem raz w roku 1896 i tylko w ilości jednej pary, którą obserwowałem w ciągu kwietnia, maja i czerwca, tak że być może para ta gnieździła się gdzieś wśród

starych zabudowań." Dane te dotyczą okolicy Puław. Następne obserwacje pochodzą od DOMANIEWSKIEGO (5), który w roku 1913 pisze: „W ordynacji znalazłem go jako ptaka gnieźdzącego się i pospolitego. Nie wszędzie się jednak wywodzi, w niektórych wsiach jest liczny, w innych, tuż obok leżących, zupełnie go nie ma. Nie można też powiedzieć, by się trzymał wyłącznie pagórkowatych okolic, przeciwnie w obieraniu miejscowości musi się kierować jakimiś zupełnie innymi względami, gdyż w niektórych wsiach położonych w miejscowościach płaskich gnieździ się dość licznie, w innych budowanych między wzgórzami zupełnie go nie ma. W powiecie Zamoyskim najliczniej spotykałem go w następujących wsiach: Zwierzyniec, Obroc, Floryanka, Tereszpol, Czarnystok i Hosznia. Znajduje się też w powiecie Biłgorajskim i Tomaszowskim”. Dodać należy, że w tym samym mniej więcej czasie, w latach 1911 — 1914, nie znalazł kopciuszka w powiecie chełmskim woj. lubelskiego FUDAkowski (16). W roku 1917 podaje go ZEDLITZ (39, 80) z woj. kieleckiego, z powiatów kieleckiego i włoszczowskiego. W tym samym roku przynosi ciekawe dane praca STOLZA (67). Autor ten pisze: „Der Hausrötling ist, wie für das schon so oft genannte felsige Tal von Ojców, so überhaupt für das südpolnische Berg- und Hügelland charakteristisch und häufig. Ich sah und hörte ihn etwas nördlich von Czenstochau, bei Kielce und bei Kasimierz an der Weichsel, sowie im äussersten Südosten bei Tomaszów. In Warschau kommt er gleichfalls vor. Leider aber hatte nicht Zeit und Gelegenheit, das Weichseltal systematisch nach ihm abzusuchen. Doch beobachtete ich diese Art gleich bei meinem Eintreffen (ohne langes Suchen) in Thorn und Wloclawek, dagegen konnte ich, weder in Lomza noch in Suwalki, trotz besondrer Aufmerksamkeit, eine Spur von ihr entdecken. Demnach scheint der Hausrötling ausser im südlichen Berg- und Hügelland, nur längs des Weichseltales verbreitet zu sein”. Ja osobiście stwierdziłem jego liczne występowanie w pow. włoszczowskim (12).

Przechodząc do Śląska, poprzestaję na cytacie z pracy KOLLIBAYA (38), który pisze: „Im schlesischen Flachlande hat sich der Hausrotschwanz anscheinend erst in nicht allzulange zurückliegender Zeit mehr ausgebreitet, „mit den hohen Steinbauten”, wie BAER m. E. zutreffend bemerkte. Jetzt ist er in Städten und Dörfern eine gewöhnliche Erscheinung, auf allen Ziegeleien brütet

er, wenn möglich in mehreren Paaren, und auch einsame Förstereien im weiten Kiefernforst weiss er zu finden". W woj. poznańskim według BORGGREVE (cytuję według KOLLIBAYA 38) kopciuszek miał się pojawić w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia. Obecnie, sądząc z danych HAMMLINGA i SCHULZA (22), HAMMLINGA (23) i KAYSERA (34) jest on tam rzadki. Obserwacje tych autorów dotyczą okolic Poznania i Leszna. Dokładnych danych o rozmieszczeniu kopciuszka w poznańskim brak, tak samo i odnośnie Pomorza. Należy przypuszczać, że w tem ostatniem województwie jest ptakiem gniazdowym, ponieważ TISCHLER (76) stwierdził, iż coraz liczniej gnieździ się w Prusach wsch.

Na uwagę zasługuje, że w roku 1916 kopciuszek był obserwowany w woj. poleskiem. Mianowicie według ZEDLITZA (83) „will ein zuverlässiger Beobachter ihn einmal im Frühjahr 1916 in den Gärten von Baranowitschi gesehen haben”.

Na podstawie wykazów obrączkowanych ptaków, nadesłanych przez współpracowników Stacji Badania Wędrówek Ptaków, można stwierdzić gniazdowanie kopciuszka w następujących miejscowościach: Chojnów, pow. grójecki i Budziska, pow. przasnyski w woj. warszawskim, Lubień, pow. piotrkowski i Krzemień, pow. łęczycki w woj. łódzkim, Racot, pow. kościański i Drawsko, pow. czarnkowski w woj. poznańskim, Klucze, pow. olkuski w woj. kieleckim, Konary, pow. krakowski w woj. krakowskim, Zalesie, pow. złoczowski w woj. tarnopolskim oraz w mieście Lwowie.

Według ustnych danych B. KREZMERA w okolicach Warszawy występuje w miejscowościach Sulejówek, Żwir, Miłosna, Okuniew, Wiązowna, Wawer, po wschodniej stronie Wisły.

Według listownych danych M. MNISZEK - TCHORZNIKIEGO gnieździ się w Hruszniewie (pow. siedlecki woj. lubelskie).

Opierając się na wyżej przytoczonych danych obecne rozmieszczenie kopciuszka w Polsce przedstawia się następująco: w południowych województwach: śląskiem, krakowskim, lwowskim i stanisławowskim jest liczny ptakiem gniazdowym, dochodząc w górach do kosodrzewiny. Również licznie występuje ten ptak w wojew. kieleckim, niektórych okolicach lubelskiego i w tarnopolskim. W woj. warszawskim jest liczny w okolicach Warszawy, na wschód dochodzi przynajmniej po Mińsk Mazowiecki, występuje w woj. łódzkim, w poznańskim jest zdaje

się niezbyt liczny, prawdopodobnie gnieździ się w woj. pomorskiem. Dotychczas nie stwierdzono jego występowania w woj. białostockiem, nowogrodzkim, wileńskim i wołyńskim, przypadkowo pojawia się w woj. poleskiem.

Przylatuje w końcu marca i w kwietniu, odlatuje we wrześniu i październiku, według NATORPA (45) wyjątkowo można go spotkać jeszcze po 20 października.

Saxicola rubetra (LINN.).

Motacilla Rubetra LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, I, p. 186; (terra typica: Szwecja).

ZEDLITZ (83) był zdania, że wszystkie ptaki polskie należy zaliczyć do formy *S. r. noskae* TSCH., MOLINEUX (43) zaś podaje dla Polski półn. *S. r. rubetra* a dla środk. i połudn. *S. r. noskae*. Wśród okazów polskich i kaukaskich (topotypów *S. r. noskae*), bi-tych w tym samym miejscu i w tym samym czasie, znajdują się wszelkie możliwe przejścia od okazów jasnych do ciemnych, z większymi lub mniejszymi plamami na plecach, z jaśniejszą lub ciemniejszą plamą na piersi, z białym lusterkiem na skrzydle lub bez niego i z tej przyczyny zgadzam się zupełnie ze STRESEMANNEM (68, 69) i SACHTLEBENEM (55), że podgatunek *S. r. noskae* wydzielić się nie da. Ci sami autorowie skasowali też i podgatunek *S. r. spatzi*. Opisana na podstawie dwu okazów z Ałtaju *S. r. altaica* JOHANS. również nie da się utrzymać, SUSZKIN (70) wyraźnie zalicza ptaki ałtajskie do formy typowej. Wobec tego pozostawiam dla tego gatunku nazwę podwójną.

Badany materiał krajowy:

♂ 20 VIII 1932	Chałupy, woj. Pomorze	leg. J. DOMANIEWSKI.
♂ 1 V 1931	Grzybki, woj. Wilno	„ J. BOGUSZ.
♂ 1 V 1931	„ „	„ „
♂ 1 V 1931	„ „	„ „
♂ 31 V 1891	Perekale woj. Polesie	„ W. ORDA
♂ — VI 1891	„ „	„ „
♂ — VI 1887	„ „	„ J. SZTOLCMAŃ
♂ 18 VII 1933	Rostki, woj. Białystok	„ A. DUNAJEWSKI
♂ 4 V 1928	Łowicz, woj. Warszawa	„ E. SAPIŃSKI
♂ 4 V 1928	„ „	„ „
♂ 12 V 1918	Ząbki „	„ J. DOMANIEWSKI
♂ 20 V 1918	„ „	„ „

♂	7 VII	1919	Czarna Struga woj. Warszawa	leg. J. DOMANIEWSKI
♂	7 VII	1919	" " " "	" "
♂	6 V	1885	Lubicz, woj. Nowogródek	" W. GODLEWSKI
♂	2 VI	1932	Siostrzytów, woj. Lublin	" S. ZIELIŃSKI
♂	9 VII	1931	" " " "	" "
♂	29 IV	1932	Wytyczno " "	" "
♂	8 VII	1931	Siostrzytów " "	" E. SAPIŃSKI
♂	15 VI	1930	" " " "	" "
♂	18 VI	1930	Wytyczno " "	" "
♂	5 IX	1931	Kanie " "	" W. WOYCIECHOWSKI
♂	17 VII	1911	Panasówka " "	" J. DOMANIEWSKI
♂	25 VI	1912	Puławy " "	" H. F.
♂	14 V	1932	Rosohacz, woj. Kielce	" B. KRECZMER
♂	12 IX	1907	Mysłowice, woj. Śląsk	" O. NATORP
♂	14 V	1918	" " " "	" "
♂	9 V	1923	Zakopane, woj. Kraków	" J. DOMANIEWSKI
♂	11 V	1925	" " " "	" "
♂	9 V	1923	" " " "	" "
♂	11 V	1925	" " " "	" "
♂	24 V	1929	Brzegi " "	" "
♂	24 IV	1930	Kościeliska, " "	" "
♂	26 IV	1930	Dolina Małej Łąki, Tatry	" "
♂	9 V	1930	" " " "	" "
♂	22 V	1929	Dolina Kościeliska, " "	" "
♂	13 V	1930	" " " "	" "
♂	16 V	1929	" " " "	" "
♂	22 V	1929	" " " "	" "
♂	30 V	1930	" " " "	" "
♂	16 V	1930	" " " "	" "
♂	26 V	1933	Hryniawa, woj. Stanisławów	" J. FRYDRYCHEWICZ
♂	24 V	1933	" " " "	" "
♀	— VI	1887	Perekale, woj. Polesie	" P. ORDA
♀	14 VI	1920	Thuszcz, woj. Warszawa	" ŁYSZKIEWICZ
♀	20 V	1918	Ząbki, " "	" J. DOMANIEWSKI
♀	20 V	1918	" " " "	" "
♀	7 VII	1919	Czarna Struga woj. Warszawa	" "
♀	4 V	1928	Łowicz, woj. Warszawa	" E. SAPIŃSKI
♀	9 VI	1932	Siostrzytów, woj. Lublin	" S. ZIELIŃSKI
♀	12 V	1933	" " " "	" "
♀	16 VI	1930	" " " "	" E. SAPIŃSKI
♀	16 VI	1930	" " " "	" "
♀	16 VI	1930	" " " "	" "
♀	25 VI	1930	" " " "	" "
♀	9 V	1923	Zakopane, woj. Kraków	" J. DOMANIEWSKI
♀	7 V	1930	Karpieńka " "	" "
♀	9 V	1930	Dolina Małej Łąki, Tatry	" "
♀	24 V	1933	Hryniawa, woj. Stanisławów	" J. FRYDRYCHEWICZ

⊖ 12 VIII 1932	Jastarnia, woj. Pomorze	leg. J. DOMANIEWSKI
⊖ 14 VIII 1932	Wielka Wieś „ „ „	„ „ „
⊖ 18 VIII 1932	„ „ „	„ „ „
⊖ 15 VIII 1932	„ „ „	„ „ „
⊖ 20 VIII 1932	Chałupy „ „ „	„ „ „
⊖ 13 VI 1917	Saska Kępa, woj. Warszawa	„ „ „
⊖ 16 IX 1918	Cegielnia k. Radzymina	„ „ „
⊖ 3 V 1930	Szeligówka, woj. Kraków	„ „ „
⊖ 24 V 1933	Hryniawa, woj. Stanisławów	„ J. FRYDRYCHEWICZ

Gatunek ten gnieździ się licznie w wszystkich województwach i nigdzie nie jest rzadki, jedynie w górach jest mniej liczny. Górna granica rozmieszczenia nie jest dokładnie znana, sądząc po badanych materiałach przebiega mniej więcej na wysokości 1000 m.

Przylatuje w drugiej połowie kwietnia, czasem nawet w maju, odlatuje w sierpniu i wrześniu, wyjątkowo spotyka się go jeszcze do połowy października.

***Saxicola torquata rubicola* (LINN.).**

Muscicapa torquata LINNAEUS 1766, Syst. Nat. Ed. XII, 1, p. 328; (terra typica: Przyl. Dobrej Nadzieji).

Muscicapa Rubicola LINNAEUS 1766, Syst. Nat. Ed. XII, 1, p. 332; (terra typica: Francja).

Wszystkie okazy krajowe należą do tej formy.

Według WODZICKIEGO (77, 78), KOCYANA (37), DZIEDUSZYCKIEGO (13), DOMANIEWSKIEGO (6), NATORPA (44, 45), KOLLIBAYA (38), GENGLERA (17), SCHELCHERA (60), STOLZA (67), występuje ten gatunek wszędzie w niższych górach i kamienistych okolicach nizin Małopolski i Śląska. Według TACZANOWSKIEGO (72, 73) i KATINA (32, 33) gnieździ się w kamienistych okolicach woj. kieleckiego. W okolicach wschodnich i północno-wschodnich Polski dotychczas nie był spotkany, możliwe, że pojawia się tam czasem na przelotach, gdyż SZNITNIKOW (71) wymienia jeden okaz spostrzeżony w gub. mińskiej. Dla okolic Poznania podaje jeden okaz HAMMLING (22, 23).

Na zimę odlatuje, dokładnych dat przelotów brak.

***Oenanthe oenanthe oenanthe* (LINN.).**

Motacilla Oenanthe LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, I, p. 186; (terra typica: Szwecja).

Lęgowe okazy z Polski półn., środk. i, według ZEDLITZA (83), wschodniej mają wymiary pokrywające się z wymiarami podanymi przez STRESEMANN (68) i SALOMONSENA (54) dla *Oe. oe. oenanthe* z półwyspu skandynawskiego i Danji.

Badany materiał:

♂	14 IV	1894	Ząbki, woj. Warszawa	leg. A. BYKOW	dł. skrz. 97,0 mm
♂	14 IV	1893	Otwock, „ „	„ „	„ „ 99,0 „
♀	22 VII	1893	„ „ „	„ „	„ „ 98,0 „
♀	15 VII	1894	„ „ „	„ „	„ „ 96,0 „
♀	22 VII	1894	„ „ „	„ „	„ „ 94,0 „
juv.	24 VII	1894	„ „ „	„ „	„ „ 93,0 „
♀	19 V	1894	Warszawa	„ „	„ „ 97,0 „
♀	1 V	1931	Grzybek, woj. Wilno	„ J. BOGUSZ	„ „ 93,0 „
♀	31 VIII	1931	Kanie, woj. Lublin	„ W. WOYCIE- CHOWSKI	„ „ 98,0 „
juv.	19 VI	1932	Siostrzytów „	„ S. ZIELIŃSKI	„ „ 91,0 „
♂	18 VII	1933	Rostki, woj. Białystok	„ A. DUNAJEWSKI	„ „ 96,5 „
juv.	18 VII	1933	„ „ „	„ „	„ „ 95,0 „
juv.	18 VII	1933	„ „ „	„ „	„ „ 94,0 „

Średnia długość skrzydła ♂♂ wynosi u ptaków polskich 96 mm, tyle samo wynosi ona też u ptaków skandynawskich i duńskich oraz u ptaków jesienią przelatujących przez Polskę.

Wymiary ptaków z Helu, strzelanych w czasie wyraźnego przelotu:

♂	22 VIII	1932	Chałupy, woj. Pomorze	leg. J. DOMANIEWSKI	dł. skrz. 99,0 mm
♂	14 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 99,0 „
♂	22 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 99,0 „
♂	14 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 98,0 „
♀	14 VIII	1932	Wielka Wieś	„ „	„ „ 93,5 „
♀	22 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 96,0 „
♀	14 VIII	1932	Chałupy,	„ „	„ „ 95,0 „
♀	22 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 98,0 „
♀	17 VIII	1932	Wielka Wieś	„ „	„ „ 94,0 „
♀	22 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 97,0 „
♀	22 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 98,0 „
♀	14 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 95,0 „
♀	15 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 98,0 „
♀	17 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 92,0 „
♀	18 VIII	1932	Chałupy,	„ „	„ „ 95,0 „
♀	14 VIII	1932	„ „ „	„ „	„ „ 93,5 „

Jak z powyższych zestawień widać, ptaki polskie są identyczne lub prawie identyczne ze skandynawskimi *Oe. oe. oenanthe*.

Zachodnia granica rozmieszczenia tego podgatunku w Polsce nie da się narazie wyznaczyć, niewiadomo bowiem jaka forma występuje w woj. poznańskim, łódzkim i kieleckim.

W czasie przelotów spotykana jest *Oe. oe. oenanthe* w całej Polsce. Przylatuje w kwietniu, odlatuje w sierpniu i początku września, w tym też czasie przelatają ptaki z północy przez okolicę zamieszkałe przez formę następną.

Oenanthe oenanthe grisea (BREHM.).

Motacilla Oenanthe LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 186; (terra typica: Szwecja).

Vitiflora grisea BREHM 1831, Handb. Naturg. Vög. Deutschl. p. 403; (terra typica: Niemcy).

KLEINSCHMIDT (35) jest zdania, że niemieckie białorzutki różnią się od skandynawskich krótszym skrzydłem. SACHTLEBEN (55) zestawiając wymiary ptaków z różnych stron Europy, doszedł do wniosku, że na podstawie długości skrzydła w Europie środkowej żadnych form wyróżnić nie można. Według danych KLEINSCHMIDTA (l. c.) długość skrzydła ptaków niemieckich wynosi najwyżej 98 mm. Minimum długości skrzydła ptaków środkowo-europejskich wyznacza prawdopodobnie następujący okaz: 2 I 1926, Verneuil, dep. Indre, Francja, leg. J. SZTOLCMAŃ, dł. skrz. 88,5 mm. NATORP (49) podaje następujące wymiary dla ptaków śląskich, według jego obserwacji niewątpliwie gniazdowych:

♂ 15 V 1909	Janów,	woj. Śląsk	leg. O. NATORP	dł. skrz. 96,0 mm
♂ 18 VI 1907	Mysłowice	„ „	„ „	„ „ 96,0 „
♂ 28 VIII 1908	„	„ „	„ „	„ „ 97,0 „
♂ 2 IX 1909	„	„ „	„ „	„ „ 92,0 „
♂ 28 VIII 1910	„	„ „	„ „	„ „ 94,0 „
♂ 5 IX 1910	„	„ „	„ „	„ „ 95,0 „
♂ 30 VIII 1912	„	„ „	„ „	„ „ 96,0 „
♂ 26 VIII 1922	„	„ „	„ „	„ „ 95,0 „
♂ 29 VIII 1922	„	„ „	„ „	„ „ 95,0 „
♂ 30 VIII 1922	Brzezinka	„ „	„ „	„ „ 89,0 „
♂ 3 IX 1922	„	„ „	„ „	„ „ 95,0 „
♂ juv. 30 VIII 1922	„	„ „	„ „	„ „ 95,0 „
♂ juv. 28 VIII 1908	Mysłowice	„ „	„ „	„ „ 95,0 „
♂ juv. 2 IX 1909	„	„ „	„ „	„ „ 90,0 „

♂ juv. 2 IX 1909	Mysłowice, woj. Śląsk	leg. O. NOTORP	dł. skrz. 96,0	„
♂ juv. 30 VIII 1913	„ „ „	„ „	„ „ 92,0	„
♂ juv. 12 V 1909	„ „ „	„ „	„ „ 90,0	„
♀ 30 IV 1921	„ „ „	„ „	„ „ 92,0	„
♀ 4 IX 1908	„ „ „	„ „	„ „ 90,0	„
♀ 1 IX 1922	„ „ „	„ „	„ „ 93,0	„

Średnia długość skrzydła tych ptaków wynosi u ♂♂ 94,0 mm. Jak z tego widać ptaki z Niemiec, Francji i Śląska mają granice zmienności wymiarów skrzydła i jego średnią długość w porównaniu z ptakami z półwyspu skandynawskiego, Danji i Polski środkowej i północnej przesunięte wdół o 2 mm. Różnica ta jest wprawdzie bardzo mała lecz dość wyraźnie zaznaczona, tak że formę *Oe. oe. grisea* można wyróżnić.

Forma ta występuje w Polsce w woj. śląskiem, pozatem według STOLZA (67) i ZEDLITZA (83) gnieździ się w Polsce środk. i Małopolsce. Jak wyżej podano w Polsce środk. występuje *Oe. oe. oenanthe*, z Małopolski zaś brak jest dostatecznych materiałów. Z wymiarów okazów z gór niewiele można wywnioskować:

♂ 27 V 1929	Hala Gąsienicowa, Tatry	leg. J. DOMANIEWSKI	dł. skrz. 94,0	mm
♀ 7 VI 1925	Hala Pyszna	„ „ „	„ „ 92,0	„
♀ 5 V 1932	Hryniawa, Karpaty wsch., woj. Stanisławów	„ J. FRYDRYCHEWICZ	„ „ 95,5	„

Odnośnie rozmieszczenia pionowego białorzytki, dane nie są ściśle. WODZICKI (78) i KOCYAN (37) podają, że gnieździ się tylko w niższych górach. Zabity w porze lęgowej okaz na Hali Gąsienicowej wskazuje, że gnieździ się ona w Tatrach przynajmniej do 1500 m. W pasmie Czarnohorskiem obserwowałem tego ptaka w lipcu nawet w krainie alpejskiej.

Terminy odlotów i przylotów tego podgatunku są takie same jak *Oe. oe. oenanthe*.

Oenanthe oenanthe schiöleri SALOM.

Motacilla Oenanthe LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 186; (terra typica: Szwecja).

Oenanthe oenanthe schiöleri SALOMONSEN 1927, Ibis p. 202; (terra typica: Islandja).

SCHELCHER (60) i ZEDLITZ (83) podają, że jeden okaz zabity przez pierwszego z nich w Małopolsce wsch. LAUBMANN ozna-

czył jako *Oe. oe. leucorrhoea*. Według podanych przez LAUBMANNA (w pracy SCHELCHERA 53) wymiarów i opisu, okaz ten należy do znacznie później opisanej formy *Oe. oe. schiöleri*.

***Monticola saxatilis* (LINN.).**

Turdus saxatilis LINNAEUS 1766, Syst. Nat. Ed. XII, 1, p. 294; (terra typica: Szwajcaria).

Drozd skalny gnieździ się w całym prawie pasmie Karpat, nigdzie jednak nie jest liczny. KOCYAN (37) stwierdził jego gnieźdzenie się na Orawie, lecz nie znalazł go w północnych okolicach Tatr należących do Polski. W Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem znajdują się następujące dwa okazy: juv. VIII 1891 Zuberec (Orawa) i 1889 „Tatry”. DOMANIEWSKI (6) pisze: „Za tem, że drozd skalny w Galicji gnieździ się nie tylko w Karpatach, świadczy gniazdo z młodymi, znalezione w Winnikach (okolice Lwowa) w czerwcu 1834 roku”. SCHELCHER (60) spotkał 13 V 1917 parę drozdów skalnych w miejscowości Sarnki Dolne (pow. Rohatyn, woj. Stanisławów) lecz nie stwierdził napewno czy się tam gnieździły. WODZICKI (77) podaje „w Olkuskim i Krakowskim gnieździ się”. Chodzi tu zapewne o południowo-zachodnie i południowe okolice woj. kieleckiego, w których gniazdowanie tego gatunku stwierdzili później także TACZANOWSKI (72, 73), KATIN (33) i PAX (50). W ostatnich latach dane te nie były potwierdzone. Jako ptak zalotny podawany jest drozd skalny przez DOMANIEWSKIEGO (l. c.) dla Małopolski wsch. oraz przez ZEDLITZA (83) i PAXA (51) dla okolicy Herbów na Śląsku.

***Petrophila solitarius solitarius* (LINN.).**

Turdus solitarius LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 170; (terra typica: Italja).

O występowaniu modraka w Polsce niewiadomo nic pewnego, tylko PIETRUSKI (52) podaje, że jeden okaz został zabity w okolicy Lwowa. Sporadyczne zalatywanie tego gatunku do Polski jest rzeczą zupełnie prawdopodobną, ponieważ był on spotykany w Europie środk. W Muzeum Tatrzańskim znajduje się jeden okaz zabity na Orawie.

***Turdus torquatus torquatus* LINN.**

Turdus torquatus LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 170; (terra typica: Szwecja).

MIERZEJEWSKI (42) pisze pod *T. torquatus*: „Rzadki, występuje tylko w Królestwie, na Litwie i w Inflantach”. Ponieważ autor ten osobno traktuje ptaki karpackie pod nazwą *T. alpestris*, należy sądzić, że wzmianka ta dotyczy *T. t. torquatus*. Nie wiem na czym są oparte dane MIERZEJEWSKIEGO, w każdym razie wymagają one o tyle sprostowania, że większość drozdów zabitych na obszarze b. Królestwa Kongresowego należy do podgatunku *T. t. alpestris*. W Państw. Muzeum Zoologicznym w Warszawie znajduje się jeden okaz *T. t. torquatus*, cytowany już przez DOMANIEWSKIEGO (10), zabity w woj. lubelskim i drugi etykietowany: ♂ „Śląsk” z kolekcji MINKWITZA. W tym drugim przypadku niewiadomo czy chodzi o Śląsk polski czy niemiecki. Pozatem w Muzeum Tatrzańskim w Zakopanem znajduje się jeden okaz ♂ IV 1886, bez podanego miejsca zabicia, lecz niewątpliwie pochodzący z Tatr lub Orawy.

***Turdus torquatus alpestris* (BREHM).**

Turdus torquatus LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 170; (terra typica: Szwecja).

Merula alpestris BREHM 1831, Handb. Naturg. Vög. Deutschl. p. 337; (terra typica: Tyrol).

Wszystkie okazy lęgowe polskie należą do tej formy.

W całym pasmie Karpat i Tatr jest drozd obrożny bardzo licznym ptakiem gniazdowym. Począwszy od podgórze gnieździ się po regel górny, w lecie przebywa też w kosodrzewinie i w krainie alpejskiej. W zimie schodzi ku nizinom. TACZANOWSKI (73) podaje, że w Polsce środkowej pojawia się niezbyt często i wymienia pięć okazów z tych okolic. Z danych DOMANIEWSKIEGO (10) wynika, że jeden z tych właśnie okazów należy do formy *T. t. torquatus*. KATIN (33) wymienia jeden okaz zabity w woj. kieleckim w okolicy Olkusza.

***Turdus atrogularis* JAR.**

Turdus atrogularis JAROCKI 1819, Spis ptaków w Gab. Zool. Król. Uniw. p. 14; („Europa“).

„*Turdus atrogularis* TEMM.“ auctorum.

Drozd czarnoszyi aż do chwili obecnej nosił nazwę *T. atrogularis* TEMMINCKA, jednakże najstarszy opis tego gatunku, również pod nazwą *atrogularis*, znajduje się u JAROCKIEGO (29). W swoim „Spisie” wydanym o rok wcześniej od „Manuel d’Ornithologie” TEMMINCKA, pisze JAROCKI: „*Turdus atrogularis*. Drozd czarno-garlisty. Europa. Tego gatunku nigdzie opisanego znaleźć nie mogłem. Jest wielkości Kwiczola. Dziób rudawo-czarny z spodnią szczęką przy nasadzie żółtą. Cały wierzch jego jednostajnie oliwkowo-popielaty: lotki i styrówki z chorągiewkami wewnętrznymi rudawo czarniawymi: policzki wraz z całym spodem szyi i początkiem piersi czarne z szaremi piór obrąbkami: piersi i reszta spodu białe rudawo niewyraźnie plamiste: spodnie pokrycie skrzydeł ciemno-gliniasto-żółte; nogi blado-rude: długość jego od końca dzioba do końca ogona wynosi 11 caliów reńskich”. Opis ten nie pozostawia żadnych wątpliwości, że JAROCKI miał przed sobą drozda czarno-szyjnego. W Państw. Muzeum Zoologicznem w Warszawie znajduje się okaz z kolekcji MINKWITZA etykietowany: ♂ Europa, C. M. nr. 1307a. Okaz ten w roku 1819 znajdował się w Gabinecie Zoologicznym Uniwersytetu Warszawskiego i niewątpliwie on właśnie został przez JAROCKIEGO opisany. Okaz ten należy uważać za *typus descriptionis*.

ZAWADZKI (79) podaje drozda czarnoszyjnego jako ptaka gnieźdzącego się w Karpatach. Ta niezgodna z rzeczywistością wiadomość została zakwestjonowana już przez WODZICKIEGO (78). W innym miejscu WODZICKI (77) wymienia jeden okaz tego gatunku zabity nad Przemszą w Krakowskiem. TYZENHAUZ (II) pisze: „Ptak wędrowny. Karpaty”.

***Turdus naumanni naumanni* TEMM.**

Turdus naumanni TEMMINCK 1820, Man. d’Orn. I, p. 170; („les parties orientales”).

TEMMINCK (75) wspomina o tym gatunku: „se montre en Silésie”, ZAWADZKI (79) podaje go jako przypadkowo zalatującego do Małopolski wsch., TYZENHAUZ (II) jako osiadłego w Karpatach, pozatem w literaturze niema żadnych danych o występowaniu w Polsce. W Państw. Muzeum Zoologicznem w Warszawie znajduje się okaz etykietowany „♂ Silesia”. Tak jak odnośnie danych TEMMINCKA, tak i odnośnie miejsca zabicia tego

okazu nie wiemy czy chodzi o Śląsk polski czy niemiecki. Dane TYŻENHAUZA są oczywiście błędne. W każdym razie gatunek ten tak stosunkowo często pojawia się w różnych okolicach Europy, że i w Polsce przypuszczalnie trafia się częściej, niż dotychczas stwierdzono.

Turdus viscivorus viscivorus LINN.

Turdus viscivorus LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 168; (terra typica: Anglja).

LUCANUS (40) i ZEDLITZ (81) opisali z Polesia podgatunek *T. v. jubilaeus*. Możliwość wyróżnienia tej formy została podana w wątpliwość przez DOMANIEWSKIEGO (9). Również SACHTLEBEN (55) i STRESEMANN (68, 69) wykazywali, że cechy podane przez LUCANUSA i ZEDLITZA nie są stałe i nie mogą służyć za podstawę wyróżnienia podgatunku. MOLINEUX (43) podaje *T. v. jubilaeus* z uwagą „a possible subspecies” dla Rosji zach. i Polski. Ponieważ okazy z okolic Słonima (woj. poleskie, terra typica *T. v. jubilaeus*) nie różnią się zupełnie od okazów *T. v. viscivorus* z innych okolic Polski i z Europy środk., zaliczam nazwę *T. v. jubilaeus* do synonimów *T. v. viscivorus*.

Badany materiał krajowy:

♂ 9 XI 1894	Warszawa	leg. A. BYKOW
♀ 1 XII 1894	„	„
♀ 10 I 1932	Raszów, woj. Warszawa	„ W. WOYCIECHOWSKI
♀ 7 VII 1911	Panasówka, woj. Lublin	„ J. DOMANIEWSKI
♀ — —	Lubartów, „	„ W. TACZANOWSKI
♂ 11 IV 1912	Oharewicze, „ Polesie	„ P. OLEWIŃSKI
♀ 11 IV 1912	„ „	„
♀ 8 IV 1934	Bereźniaki, „	„ W. WOYCIECHOWSKI
♂ 18 V 1930	Buturów, „ Kraków	„ J. DOMANIEWSKI
♂ 25 IV 1930	Gubałówka, „	„
♂ 3 IV 1930	Dolina Małej Łąki, Tatry	„
♂ 21 V 1933	Hryniawa, woj. Stanisławów	„ J. FRYDRYCHIEWICZ
♂ 21 V 1933	„ „	„
♂ 17 V 1935	„ „	„
♂ 20 VII 1932	Połonina Pożyżewska, Karpaty wsch., woj. Stanisławów	„ A. DUNAJEWSKI
♀ — —	„Polonia“	„ W. TACZANOWSKI
♀ — —	„Polska“	„

Paszkot gnieździ się w całej Polsce. W porze lęgowej nigdzie nie jest liczny, w wielu miejscowościach wcale się nie pokazuje.

DOMANIEWSKI (6) podaje, że w górach gnieździ się po górną granicę lasu, jednak według danych KOCYANA (37) i WODZICKIEGO (78) odnośnie Tatr i moich obserwacji w Karpatach wschodnich, gnieździ się w reglu dolnym i niżej, a dopiero po okresie lęgowym posuwa się aż po kosodrzewinę. W zimie schodzi do stóp gór.

W czasie przelotów jest liczny w całym kraju, znaczna część zimuje u nas. Przelot wiosenny odbywa się w końcu marca i w kwietniu, jesienny we wrześniu i październiku.

Turdus pilaris LINN.

Turdus pilaris LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 168; (terra typica: Szwecja).

Przejrzawszy dużą serję okazów z Polski, Azji środk., Kaukazu, Rosji połudn., najzupełniej zgadzam się z HARTERTEM (25) i SARUDNYM (57), że wyróżnienie form *T. p. ultrapilaris* KLEINSCHM. i *T. p. sarudnyi* LOUDON nie jest możliwe. Wobec tego pozostaje dla kwiczoła nazwa podwójna.

ZAWADZKI (79) i WODZICKI (77, 78) znali kwiczoła tylko jako ptaka zalatującego w zimie do Małopolski. Dopiero około roku 1880 DZIEDUSZYCKI (13) stwierdza jego gniazdowanie na całym obszarze tej dzielnicy. TACZANOWSKI (72, 73) podaje go jako pospolitego ptaka gniazdowego na obszarze dzisiejszych województw: Warszawa, Łódź, Lublin, Białystok i Kielce. Obecnie dodać do tego należy, że gnieździ się on na Polesiu (ZEDLITZ 83), w woj. nowogrodzkim i wileńskim (SCHLÜTER 61, SACHTLEBEN 55) oraz według SOKOŁOWSKIEGO (66) w pow. czarnkowskim woj. poznańskiego i koło Torunia w woj. pomorskim. W woj. śląskiem NATORP (45) gnieźdzenia się nie stwierdził, lecz na Śląsku niemieckim, według KOLLIBAYA (38), gnieździ się licznie w bardzo wielu miejscowościach. Co do gór, brak dokładniejszych danych z ostatnich lat. Sądząc po wykazach obrączkowanych ptaków przez współpracowników Stacji Badania Wędrówek Ptaków w Warszawie, w każdym razie gnieździ się na podgórzu karpackiem.

W czasie przelotów w marcu i kwietniu oraz w październiku a także w zimie jest kwiczoł spotykany w całym kraju, nieraz w bardzo dużych ilościach.

***Turdus philomelos philomelos* BREHM.**

Turdus philomelos BREHM, 1831, Handb. Naturg. Vög. Deutschl. p. 382; („Niemcy”).

ZEDLITZ (82) odróżniał środkowo-europejskie drozdy od skandynawskich pod nazwą *T. ph. brehmi*. Pominąwszy, że wiadomo czy nazwę *philomelos* należy stosować do ptaków gniezdzących się w Skandynawji czy w Niemczech, jak wykazał SACHTLEBEN (55) podgatunek taki wyróżnić się nie da. MOLINEUX (43) używa nazwy gatunkowej *T. ericetorum* TURTONA, lecz nazwa ta nie może być używana, gdyż zdaniem ornitologów angielskich (3), nie odnosi się do drozda śpiewaka.

Drozd śpiewak gnieździ się licznie w całej Polsce. W Tatrach według WODZICKIEGO (78) i KOCYANA (37) gnieździ się aż do granicy lasów, natomiast w Karpatach wschodnich nie spotkałem go w reglu górnym.

Przylatuje w końcu marca i początkach kwietnia, odlatuje w końcu września i w październiku. Na Helu przelatuje, według SOKOŁOWSKIEGO (65), jeszcze w listopadzie.

***Turdus musicus musicus* LINN.**

Turdus musicus LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 169; (terra typica: Szwecja)

Wszystkie polskie okazy należą do tej formy.

ZEDLITZ (83) przypuszcza, że drozd rdzawoboki gnieździ się czasem na Polesiu. Jest to mało prawdopodobne, choć nie niemożliwe. W sąsiadujących z Polesiem okolicach Polski ani na Białorusi drozd ten nie gnieździ się zupełnie. Na nizinach w kraju gniazdowanie tego gatunku zostało stwierdzone tylko w woj. wileńskim (55). W Karpatach i Tatrach, jak wynika z danych ZAWADZKIEGO (79), WODZICKIEGO (78), KARLIŃSKIEGO (31) i GYÖRFFY (21), czasem gnieździ się w małych ilościach.

Jako ptak przelotny spotykany jest w całym kraju. Przelot wiosenny odbywa się głównie w marcu i kwietniu, jesienny we wrześniu, październiku i listopadzie. W małych ilościach pokazuje się na północy kraju już w sierpniu. KOCYAN (37) wspomina, że w Tatrach trafia się w ciągu zimy.

***Planesticus merula merula* (LINN.).**

Turdus Merula LINNAEUS 1758, Syst. Nat. Ed. X, 1, p. 170; (terra typica: Szwecja).

Wszystkie okazy krajowe należą do tej formy.

Kos jest liczny ptakiem gniazdowym w całym kraju. W górach występuje do górnej granicy regla dolnego.

Przylatuje w końcu marca i w kwietniu, odlatuje w październiku. Pojedyncze okazy zimują.

***Geocichla sibirica sibirica* (PALL.).**

Turdus sibiricus PALLAS 1776, Reise d. versch. Prov. Russ. Reichs III, p. 694; (terra typica: Daurja).

W pracy PRAŻAKA (53) wymieniony jest okaz tego drozda, jakoby zabity w Małopolsce wsch. Jak to już wielokrotnie zaznaczono w literaturze ornitologicznej, danych tego autora nie można brać poważnie, niemniej jednak sporadyczne zalatywanie *G. s. sibirica* do Polski jest rzeczą zupełnie prawdopodobną. PAX (51) wymienia okaz zabity w miejscowości Dombrowka, w „Bezirk Oppeln” na Śląsku. Jak sam ten autor zaznacza, w dawnym okręgu Opolskim znajduje się 11 miejscowości o nazwie Dombrowka, z których część obecnie należy do Polski. O którą z tych miejscowości chodzi w danym przypadku, nie można dziś stwierdzić, w każdym razie jeżeli wymieniony okaz nie został zabity na obszarze Polski, to jednak w bliskości jej granic.

*

Na zakończenie dodać należy, że ze względu na pojawianie się w różnych krajach Europy, prawdopodobne jest zalatywanie do Polski jeszcze trzech gatunków azjatyckich: *Turdus fuscatus* PALL., *Turdus obscurus* GM., *Oreocinchla dauma aureus* (HOL.). Rzekomo w Małopolsce zabite okazy dwu pierwszych gatunków podaje PRAŻAK (53), zalatywanie zaś *O. d. aureus* podejrzewał już TYZENHAUZ (11).

LITERATURA.

1. W. BACMEISTER. Beitrag zur Avifauna von Ostpolen. Falco XII, Halle 1916.
2. G. BECHER. Sprosservorkommen im Breslauer Scheitinger Park im Jahre 1930. Ber. Ver. Schles. Orn. Breslau 1931.
3. BRITISH ORNITHOLOGIST'S UNION. Fourth Report of the Committee on the Nomenclature and Records of occurrences of Rare Birds in the British Islands. Ibis, London 1924.
4. L. DOBRICK. Beitrag zur Ornitho-Russisch-Litauens. Orn. Monber. Berlin 1917.
5. J. DOMANIEWSKI. [Ptaki Ordynacji Zamoyskiej w gub. Lubelskiej. Pam. Fizjogr. Warszawa 1913.
6. J. DOMANIEWSKI. Krytyczny przegląd awifauny Galicji. Pam. Fizjogr. Warszawa 1913.
7. J. DOMANIEWSKI. Materiały do ornitofauny ziem polskich. Com. Rend. Soc. Sci. Varsov. Warszawa 1915.
8. J. DOMANIEWSKI. Sprawozdanie z wycieczki ornitologicznej odbytej na Polesie w r. 1913. Pam. Fizjogr. Warszawa 1918.
9. J. DOMANIEWSKI. O formach geograficznych *Turdus viscivorus* Linn. i kilku innych mało znanych drozdów palearktycznych. Com. Rend. Soc. Sci. Varsov. Warszawa 1918.
10. J. DOMANIEWSKI. Materiały do ornitofauny ziem polskich III. Com. Rend. Soc. Sci. Varsov. Warszawa 1918.
11. J. DOMANIEWSKI. TYZENHAUZA spis ptaków i ssaków Ziemi Polskich. Fragm. Faun. Mus. Zool. Polon. I. Warszawa 1931.
12. A. DUNAJEWSKI. Spis ptaków obserwowanych w okolicach źródeł Nidy i Pilicy (pow. włoszczowski). Fragm. Faun. Mus. Zool. Polon. I. Warszawa 1931.
13. W. hr. DZIEDUSZYCKI. Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie. Lwów 1880.
14. A. W. FEDIUSZIN. O niektórych ptaczach Minskoj Gubernii. [Orn. Wiestn. Moskwa 1912.
15. R. FENK. Beobachtungen und Verhörungen von der oberen Schara. J. Ornith. Leipzig 1920.]
16. J. FUDAKOWSKI. Notatki faunistyczne (*Amphibia, Reptilia, Aves*) z powiatu Chełmskiego (woj. Lublin). Fragm. Faun. Mus. Zool. Polon. II. Warszawa 1933.
17. J. GENGLER. Ornithologische Beobachtungen aus Oesterreich-Schlesien, Ungarn und Galizien. Verh. Orn. Ges. Bay. XII, München 1914—1916.
18. J. GENGLER. Herbst- und Winterbeobachtungen in Russisch-Polen, Wolhynien und West-Russland. Orn. Jahrb. Hallein 1917.
19. W. GRASSMANN. Zwei Jahre Feldornithologie in den Rokitnosümpfen. J. Ornith. Leipzig 1918.
20. H. GROTE. *Erithacus rubecula tataricus* nov. subsp. Orn. Monber. Berlin 1928.
21. S. GYÖRFFY. Vorkommen der Weindrossel (*Turdus iliacus* L.) im Sommer in der Höhe Tatra. Aquila XXXIV, Budapest 1929.
22. J. HAMMLING & K. SCHULZ. Beobachtungen aus der Umgebung von Posen. J. Ornith. Leipzig 1911.
23. J. HAMMLING. Neuer Beitrag zur Kenntnis der Vogelwelt der Provinz Posen. J. Ornith. Leipzig 1918.
24. E. HARTERT. Die Vögel der paläarktischen Fauna. B. I. Berlin 1903/05.

25. E. HARTERT. Die Vögel der palaäarktischen Fauna. B. III. Zusätze und Berechtigungen. Berlin 1921/22.
26. E. HARTERT. Die Vögel der palaäarktischen Fauna. Nachtrag I. Berlin 1923.
27. J. JACHNO. Nieco o faunie Sandomierskiej puszczy. Spraw. Kom. Fizjogr. Kraków 1867.
28. J. JACHNO. Dalszy ciąg zapisków faunicznych z wycieczki w Sandomierską puszcze. Spraw. Kom. Fizjogr. Kraków 1868.
29. F. JAROCKI. Spis ptaków w Gabinetzie Zoologicznym Królewskiego Warszawskiego Uniwersytetu. Warszawa 1819.
30. A. von JORDANS. Wie muss der deutsche Hausrotschwanz heissen? Sonderheft zu „Falco“. Bonn 1923.
31. J. KARLIŃSKI. Wykaz ptaków Tatrzańskich. Spraw. Kom. Fizjogr. Kraków 1882.
32. E. J. KATIN. O niekotorich pticach Kieleckoj Gubernii. Orn. Wiestn. Moskwa 1911.
33. E. J. KATIN. Peregzeń ptic Kieleckoj Gubernii. Orn. Wiestn. Moskwa 1912.
34. C. KAYSER. Die Vögel der Umgebung von Lissa i. P. J. Ornith. Leipzig 1920.
35. O. KLEINSCHMIDT. *Saxicola Borealis*. Berajah, Halle 1905.
36. O. KLEINSCHMIDT. *Erithacus Domesticus*. Berajah, Leipzig 1907/08.
37. A. KOCYAN. Ptaki spostrzegane po północnej stronie Tatr. Pam. Tow. Tatr. Kraków 1884.
38. P. KOLLIBAY. Die Vögel der preussischen Provinz Schlesien. Breslau 1906.
39. F. von LUCANUS. Ornithologisches aus den Feldpostbriefen des Grafen Zedlitz und Trützschler. Orn. Monatsber. Berlin 1915.
40. F. von LUCANUS. Ueber die geografischen Formen von *Turdus viscivorus* L. J. Ornith. Leipzig 1917.
41. F. von LUCANUS. Ueber die Misteldrossel in Białowies. J. Ornith. Leipzig 1918.
42. WL. MIERZEJEWSKI. Ptaki, w „Klucz do oznaczania zwierząt kręgowych Ziemi Polskiej“ pod red. Prof. Dr. H. Hoyer. Kraków 1910.
43. H. G. K. MOLINEUX. A Catalogue of Birds giving their distribution in the western Portion of the Palearctic Region. Eastburne 1930 — 31.
44. O. NATORP. Ornithologisches aus der Umgegend von Myslowitz. Orn. Monatsschr. 1908.
45. O. NATORP. Die Vogelwelt in der Umgegend von Roschkowitz. Orn. Monatsschr. 1909.
46. O. NATORP. *Luscinia luscinia* (L.), Sprosser, Durchzugsvogel in Schlesien und andere Mitteilungen. Orn. Monatsber. Berlin 1925.
47. O. NATORP. Das Vogelleben des Ewaldschachtes bei Myslowice, Poln. Oberschlesien. Ber. Ver. Schles. Orn. Breslau 1926.
48. O. NATORP. Herbstbeobachtungen 1926 bei Myslowice, Poln. Oberschlesien. J. Ornith. Berlin 1926.]
49. O. NATORP. *Saxicola oenanthe oenanthe* (L.). in litt.
50. F. PAX. Die Tierwelt, w „Handbuch von Polen“. Berlin 1918.
51. F. PAX. Wirbeltierfauna von Schlesien. Berlin 1925.
52. S. K. PIETRUSKI. Verzeichniss der Vögel Galiziens. Wiegmann's Arch. f. Naturg. 1840.
53. J. P. FRAŹAK. Materialien zu einer Ornith. Ost-Galiziens. J. Ornith. Leipzig 1897.

54. F. SALOMONSEN. The Distribution of the Wheatear in Denmark. Ibis, London 1927.
55. H. SACHTLEBEN. Vögel, w „Beiträge zur Natur- und Kulturgeschichte Lithauens und angrenzender Gebiete“ von E. Stechow. München 1922.
56. J. SAPAŁSKI. Pogląd na Historję Naturalną Gubernii Radomskiej. Kielce 1862.
57. N. SARUDNY. *Turdus viscivorus loudoni* nom. nov. Orn. Monatsber. Berlin 1912.
58. J. SCHAITTER. Tagebuchnotizen während eines ornithologischen Ausfluges auf der hohen Tatra. J. Ornith. Leipzig 1862.
59. E. SCHAUER. Zapiski o ssakach i ptakach okolic Rzeszowa. Spraw. ĘKom. Fizjogr. Kraków 1868.
60. R. SCHELCHER. Ornithologische Beobachtungen in Galizien. Verh. Orn. Ges. Bay. XIV, München 1919.
61. C. SCHLÜTER. Tagebuchaufzeichnungen. Falco XII, Halle 1916.
62. H. SEEBOHM. Catalogue of the Birds in the British Museum. Vol. V. London 1881.
63. L. SIŁOWSKI. Ptaki Pienin. Kraków 1916.
64. S. SNIGIREWSKI. Zur Verbreitung der Vögel im südlichen Uralgebirge und neue Unterarten aus dieser Gegend. J. Ornith. Berlin 1931.
65. J. SOKOŁOWSKI. Ciąg ptaków na Helu w roku 1925. Prace kom. mat. przy Tow. Przyj. Nauk. Serja B. Poznań 1925.
66. J. SOKOŁOWSKI. Niektóre rzadkie ptaki województwa poznańskiego. Spraw. Kom. Fizjogr. Kraków 1928.
67. J. W. STOLZ. Ornithologische Ausbeute aus Polen im Sommer 1916. J. Ornith. Leipzig 1917.
68. E. STRESEMANN. Avifauna Macedonica. München 1920.
69. E. STRESEMANN. Die Vögel der Elburs-Expedition. J. Ornith. Berlin 1928.
70. P. P. SUSZKIN. Spisok i raspredielenje ptic Russkogo Altaja i bliżajszych czastej siewero-zapadnoj Mongolii s opisaniem nowych ili małoizwiestnych form. Leningrad 1925.
71. W. N. SZNITNIKOW. Pticy Minskoj Gubernii. Mat. pozn. Faun. Flor. Ross. Imp. Moskwa 1913.
72. W. TACZANOWSKI. Ptaki krajowe. Kraków 1882.
73. W. TACZANOWSKI. Spis ptaków Królestwa Polskiego. Pam. Fizjogr. Warszawa 1889.
74. I. TARNANI. Pereselenie niekotorich ptic w Priwisłjanskom kraje. Mem. Inst. Agron. Forest. Nowo-Alexandria, Warszawa 1897.
75. C. J. TEMMINCK. Manuel d'Ornithologie. Paris. 1820.
76. F. TISCHLER. Girlitz und Hausrotschwanz in Ostpreussen. Orn. Monatsber. Berlin 1924.
77. K. WODZICKI. Systematyczny spis ptaków uważanych w dawnej ziemi krakowskiej. Biblj. Warsz. Warszawa 1850.
78. K. WODZICKI. Wycieczka ornitologiczna w Tatry i Karpaty galicyjskie. Leszno 1840.
79. A. ZAWADZKI. Fauna der galizisch-bukowinischen Wirbelthiere. Stuttgart 1840.
80. O. Graf ZEDLITZ. Ornithologische Notizen. Orn. Monatsber. Berlin 1915.
81. O. Graf ZEDLITZ und TRÜTZSCHLER. Liste der im Gebiete der Schara beobachteten Vögel. J. Ornith. Leipzig 1917.

82. O. Graf ZEDLITZ. Ueber die Formen von *Turdus musicus*. J. Ornith. Leipzig 1919.
 83. O. Graf ZEDLITZ. Die Avifauna des westlichen Pripjet-Sumpfes im Lichte der Forschung deutscher Ornithologen in den Jahren 1915—1918. J. Ornith. Leipzig 1921.

ZUSAMENFASSUNG.

Der Verfasser betrachtet als Familie *Turdidae* diejenigen Arten, welche von SEEBOHM (56) in die Unterfamilie *Turdinae* der Familie *Turdidae* gestellt sind.

Folgende Bemerkungen betreffen die Systematik und Nomenklatur der polnischen Turdiden-Formen:

Phoenicurus ochruros ater. Wenn man KLEINSCHMIDT (36) und JORDANS (30) folgend, die mitteleuropäischen Vögel von den spanischen subspezifisch trennt, so sollen sie *Ph. o. ater*, aber nicht *Ph. o. gibraltariensis* wie bei MOLINEUX (43), heißen.

Saxicola rubetra. Unter den untersuchten polnischen und kaukasischen Exemplaren befinden sich allerlei Uebergangsindividuen vom *rubetra*-Typus zum *noskae*-Typus und auf Grund dieser Tatsache erkennt der Verfasser die Unterart *S. r. noskae* nicht. Derselben Meinung waren bereits SACHTLEBEN (55) und STRESEMANN (68, 69). Da von ihnen auch die Form *S. r. spatzi* eingezogen ist und nach SUSZKIN (70) die altaischen Vögel von der Nominatform nicht verschieden sind, wird *S. rubetra* binär genannt.

Oenanthe oenanthe grisea. Nach NATORPS (49) Angaben erreichen die schlesischen Brutvögel die Flügellänge von nur 97 mm, wobei die durchschnittliche Flügellänge 94 mm beträgt. Diese Masse sind geringer als diejenigen der mittel- und nordpolnischen, dänischen und skandinavischen Vögel und stimmen mit den Massen der deutschen Exemplare überein. Der Unterschied ist zwar gering, aber insofern konstant, dass die Mitteleuropäer als selbstständige Unterart, unter dem Namen *Oe. oe. grisea*, abgetrennt werden können.

Oenanthe oenanthe schiöleri. Das vom SCHELCHER (60) und ZEDLITZ (83) unter dem Namen *Oe. oe. leucorroha* angeführte Exemplar aus Ost-Südpolen wird unzweifelhaft ein *Oe. oe. schiöleri* sein.

Turdus atrogularis. Die älteste Beschreibung der schwarzkehligen Drossel befindet sich bei JAROCKI (29). In seinem „Verzeichnis der Vögel des Zoologischen Kabinet der Königlich-warschauer Universität“ schreibt dieser Verfasser wie folgt (genau übersetzt): „*Turdus atrogularis*. Schwarzkehlige Drossel. Europa. Beschreibung dieser Art konnte ich nirgends finden. Sie ist von der Grösse der *Wacholderdrossel*. Schnabel bräunlich-schwarz mit an der Basis gelbem Unterkiefer. Ganze Oberseite einheitlich oliven-grau: Schwung- und Steuerfedern mit bräunlich-schwarzen Innenfahnen: Kopfseiten samt Unterhals und Oberbrust schwarz mit grauen Federsäumen: Brust und übrige Unterseite weiss, schwach röstlich gefleckt: Unterflügeldecken dunkel lehm-gelb; Füsse blass röstlich: ihre Länge von der Schnabelspitze bis zum Schwanzende beträgt 11 Rheinzollen“. Diese Diagnose passt nur auf die schwarzkehlige Drossel und ist ein Jahr älter als die Beschreibung vom TEMMINCK (75). Im Zoologischen Staatsmuseum in Warszawa befindet sich ein Exemplar aus der Kollektion MINKWITZ, welches 1819 sich schon im Zool. Kabinet der Universität befand und unzweifelhaft JAROCKI zur Beschreibung diente. Die Etikette lautet: ♂ Europa, C. M. nr. 1307a. Dieses Exemplar ist als *typus descriptionis* zu betrachten.

T. viscivorus viscivorus. Die von LUCANUS (40) und ZEDLITZ (81) beschriebene Form *T. v. jubilaeus* kann, was bereits DOMANIEWSKI (9), SACHTLEBEN (55) und STRESEMANN (68, 69) nachgewiesen haben, nicht unterschieden werden sein. Die Vögel aus der Umgebung von Słonim, der terra typica von *T. v. jubilaeus*, sind mit typischen *T. v. viscivorus* identisch.

T. pilaris. Nach der Untersuchung von grossen Serien aus Mittelasien, Südrussland, Kaukasus und Polen erwies sich, dass die von SARUDNY (57) und HARTERT (25) als fragliche betrachteten Formen *T. p. ultrapilaris* und *T. p. sarudnyi*, nicht zu unterscheiden sind. Deswegen wird diese Art binär genannt.

T. philomelos philomelos. Nach SACHTLEBEN (55) kann die von ZEDLITZ (82) beschriebene Form *T. ph. brehmi* nicht aus-geschieden werden. Der von MOLINEUX (43) für diese Art verwendete Name. *T. ericetorum* bezieht sich, der Ansicht der englischen Ornithologen (3) nach, nicht auf die europäische Singdrossel

Was die Verbreitung der *Turdiden* in Polen anbelangt, so ist folgendes festgestellt worden:

Im ganzen Lande brüten: *Erithacus r. rubecula*, *Phoenicurus ph. phoenicurus*, *Saxicola rubetra*, *Turdus v. viscivorus*, *T. ph. philomelos*, *Planesticus m. merula*.

Nur in dem Karpathen- und Tatra-Gebirge fehlt *Cyanosylvia sv. cyaneacula*.

Nur in dem Karpathen- und Tatra-Gebirge brütet *Turdus t. alpestris*.

Luscinia luscinia brütet nicht in den Wojw. Kielce und Śląsk und im Karpathen- und Tatra-Gebirge.

L. m. megarhynchos brütet überall westlich der Wisła (Weichsel) und in Südpolen ausser im Gebirge.

Phoenicurus o. ater ist als Brutvogel in den Wojw. Śląsk, Kraków, Lwów, Stanisławów, Tarnopol, Lublin, Warszawa, Kielce, Łódź, Poznań festgestellt worden. Wahrscheinlich brütet er auch in der Wojw. Pomorze, in der Wojw. Polesie wurde er einmal beobachtet.

Saxicola t. rubicola ist auf das Vorgebirge der Karpathen, Südpolen und den südlichen Teil der Wojw. Kielce beschränkt.

Oenanthe oe. oenanthe kommt im Nord-, Ost- und Mittel-polen vor, *Oe. oe. grisea* ist in Wojw. Śląsk sicher nachgewiesen und wahrscheinlich über ganz Südpolen verbreitet.

Monticola saxatilis brütet regelmässig in den Karpathen und in der Wojw. Kielce, sporadisch auch im östlichen Südpolen und fehlt im Tatra-Gebirge.

Turdus pilaris ist in der Wojw. Śląsk als Brutvogel nicht nachgewiesen. In der Wojw. Poznań brütet er im Kreise Czarnków, in Pomorze in der Umgegend von Toruń. Sonst kommt er im ganzen Lande als Brutvogel vor.

T. m. musicus brütet in der Wojw. Wilno, sehr selten in den Karpathen und im Tatra-Gebirge, nach zweifelhafter Angabe auch in der Wojw. Polesie. Während des Zuges ist er im ganzen Lande zahlreich.

Als seltene Durchzügler und Irrgäste sind folgende Formen festgestellt: *Cyanosylvia sv. svecica* (4 Ex.), *Oe. oe. schiöleri* (1 Ex.), *Turdus t. torquatus* (1 Ex. aus Mittelpolen, 1 Ex. aus „Schlesien“ 1 Ex. aus der Tatra oder Orawa).

Von verschiedenen Verfasser angegebene Durchzügler und Irrgäste sind: *Erithacus r. tataricus* (SNIGIREWSKI 64, 1 Ex. aus der Umgebung von Warszawa gehört vielleicht dieser Form an),

Petrophila s. solitarius (PIETRUSKI 52), *Turdus atrogularis* (WODZICKI 77, TYZENHAUZ 11), *T. n. naumanni* (TEMMINCK 75, ZAWADZKI 79, TYZENHAUZ 11 und 1 Ex. aus „Schlesien“), *Geocichla s. sibirica* (1 Ex. in Schlesien erlegt (PAX 51) und eines von PRAŽAK aus Ost-Südpolen erwähnt die Angaben des letzteren Verfasser sind aber unglaubwürdig).
